

ĮVARDŽIUOTINIŲ FORMŲ NEVARTOJIMAS TERMINIJOJE IR JO KELIAMAS IŠŠŪKIS NORMAI

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjami įvardžiuotinių formų (toliau – ĮF) nevartojimo terminijoje polinkiai. Remiantis dvejojo pobūdžio vartosena – rišlaus pobūdžio tekstais, būtent ekonomikos mokslo straipsniais, ir bekontekste vartosena, t. y. ekonomikos žodynais ir teisės aktuose pateikiamais terminų ar sąvokų žodynėliais, mėginama išnagrinėti tiek termino nežymėjimo įvardžiuotinė forma dėsningumus, tiek veiksnius, kurie skatina prieštarauti būtinąjį termino žymėjimą šiuo morfologiniu rodikliu numatančiai kodifikuotai normai.

Išsamiai nagrinėjama ne tik vartosena, bet ir pati kodifikuotoji norma, siejama su platesniu kontekstu – ĮF vartojimą kitomis reikšmėmis nustatančiomis normomis, tų reikšmių klasifikavimo, apskritai ĮF mokslinio vertinimo problemomis. Taip paaiškėja, kad norma iš tikrųjų nėra vientisa: teigiant būtinąjį termino žymėjimą, remiamasi ĮF potencine savybe žymėti daikto rūšį, tačiau toks rūšies žymėjimas nelaikomas visuotiniu. Tiek tiriamojo, tiek norminamojo pobūdžio darbuose jis vertinamas kaip ypač būdinga ĮF funkcija, tačiau numatoma išimčių. Dar daugiau išimčių galima daryti remiantis tuose darbuose pateikiama ĮF reikšmių klasifikacija, pagal kurią rūšies žymėjimas ĮF galimas kaip vienas iš apibrėžiamosios reikšmės (apibrėžtumo) reiškinio porūšių.

Aptariant apibrėžiamąją reikšmę (apibrėžtumo reiškinį) minimos įvairios išimtys, tokios kaip ĮF keitimas paprastosiomis formomis tais atvejais, kai būdvardis yra specifinės leksinės, aukščiausiojo laipsnio, perkeltinės reikšmės ar pan., ir taip numatoma, kad tokios išimtys turėtų būti būdingos ir apibrėžiamosios reikšmės (apibrėžtumo reiškinio) porūšiui – rūšies reiškimui. Apskritai įvardžiuotinių ir paprastųjų formų opozicija tiriamojo ir norminamojo pobūdžio darbuose įvardijama kaip negriežta, pasižyminti įvairiais niveliacijos atvejais.

Žinoma, nustatant ĮF vartojimą terminijoje, gali būti vadovaujamosi kitokiais argumentais, tačiau nei jie, nei santykis tarp termino žymėjimo ir rūšies žymėjimo, tarp rūšies žymėjimo ir apibrėžiamosios reikšmės reiškinio neatskleidžiamas, o tai savu ruožtu

skatina ir žymint terminą vadovautis rūšies žymėjimui ar apskritai ĮF vartojimui nustatomais dėsningumais.

Išnagrinėta vartosena rodo, kad ji kaip tik tokius dėsningumus ir atitinka, įskaitant įvairias ĮF nevartojimo išimtis, t. y. nevartojamos specifinės leksinės reikšmės ar aukščiausiojo laipsnio būdvardžių, perkeltinės reikšmės žodžių ĮF. Vartosenos analizė šį rinkinį papildo ir tokiomis išimtimis, kaip tarptautinių žodžių, tam tikrų dalyvių ĮF nevartojimas. Kartu ji atskleidžia tokį norminamojo pobūdžio darbuose neminimą veiksnį kaip konteksto svarba.

Išnagrinėtos vartosenos polinkiai atitinka ne tik įvairiuose darbuose konstatuojamas ĮF vartojimo išimtis, bet ir juose numatomą ĮF vartojimo terminijoje kriterijų. Tiesa, tas kriterijus aiškiai neįvardijamas, tačiau atlikta normos formuluočių analizė atskleidžia, kad juo laikoma termino ir ne termino opozicija, t. y. ĮF laikoma rodikliu, terminą turinčiu skirti nuo ne termino reikšme vartojamo žodžių junginio. Moksliniame tekste termino statusą gali žymėti ne tik ĮF, bet ir kiti rodikliai, tokie kaip dažnas to paties žodžių junginio kartojimas tekste, jo siejimas su samprata, koncepcija, pateikiama apibrėžtis ir pan. Esant tokių rodiklių, ĮF kaip termino rodiklis moksliniame tekste tampa perteklinis. Tais atvejais, kai ĮF atlieka akivaizdžią skiriamąją funkciją, t. y. žodžių junginiui suteikia kitą reikšmę, ji moksliniuose tekstuose, o ir terminų žodynuose, vartojama reguliariai. Tačiau apskritai mėginant suderinti ĮF vartojimo ir ĮF vartojimo terminijoje normos kriterijus, vartosena tampa gana nedėsninga, išimtyms numatomos kone kiekvienam atvejui atskirai. Taip paneigiamas terminijai svarbus sistemiškumo principas.

Tokia padėtis kodifikacijai kelia tam tikrų uždavinių, pirmiausia, būtinybę aiškiau formuluoti ĮF vartojimo terminijoje kriterijų, įvardyti santykį tarp termino ir rūšies žymėjimo. Tačiau iš atliktos analizės aiškėja ir kur kas konceptualesnio pobūdžio uždavinys – apsispręsti, ar ĮF ir toliau nustatyti kaip būtinąjį termino žymiklį, ar ir terminijai numatyti ĮF vartojimui apibrėžiamąją reikšmę ar apskritai ĮF vartojimui būdingų, gana svariais argumentais grindžiamų išimčių.

Remiantis atlikta analize, daroma išvada, kad, pasirinkus pirmąją išeitį, ĮF vartojimas terminijoje taptų sistemingesnis, o antrasis sprendimas veikiausiai skatintų tolesnį nenuoseklumą ir, kaip rodytų tiriamojo pobūdžio darbuose konstatuojamas ĮF nykimo faktas, ĮF funkcijos silpimą taip pat ir terminijoje. Vis dėlto analizė atskleidžia ir tai, kad priimant tolesnius norminamuosius sprendimus turi būti pakankamai įvertinamas konteksto veiksnys.

ESMINIAI ŽODŽIAI: apibrėžiamoji reikšmė, apibrėžtumas, įvardžiutinė forma, norma, pabrėžiamoji reikšmė, rūšies žymėjimas, vartosena, termino rodiklis.

RAMUNĖ VASKELAITĖ

ramvasram@gmail.com